

BOLALARDA ERTA REABILITATSIYANING NEYROPSIXOLOGIK RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Rahmonova Sevara

Tibbiyot texnikumi yetakchi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada bolalarda erta reabilitatsiya tadbirlarining neyropsixologik rivojlanishga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida markaziy asab tizimi shikastlanishlari, serebral falaj va rivojlanish kechikishi mavjud bo'lgan bolalarda reabilitatsiyani erta boshlashning motor, kognitiv va ijtimoiy funksiyalar shakllanishidagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Maqolada erta reabilitatsiyaning kompleks yondashuv asosida olib borilishi bolalarning jamiyatga moslashuvi va hayot sifatini yaxshilashda muhim omil ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: bolalar reabilitatsiyasi, erta reabilitatsiya, neyropsixologik rivojlanish, serebral falaj, kognitiv terapiya, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация: В данной научной статье анализируется влияние ранних реабилитационных мероприятий на нейropsychологическое развитие детей. Исследование на основе научных источников подчеркивает важность ранней реабилитации в формировании двигательных, когнитивных и социальных функций у детей с травмами центральной нервной системы, церебральным параличом и задержкой развития. В статье обосновывается, что ранняя реабилитация, основанная на комплексном подходе, является важным фактором адаптации детей к обществу и улучшения качества их жизни.

Ключевые слова: детская реабилитация, ранняя реабилитация, нейropsychологическое развитие, церебральный паралич, когнитивная терапия, социальная адаптация.

KIRISH: Bolalarda reabilitatsiya masalasi nafaqat tibbiyot, balki pedagogika, psixologiya va ijtimoiy xizmatlar sohalarini ham qamrab oladi. Chunki bolalik davrida

yuzaga keladigan jismoniy yoki psixik cheklovlar faqat miya faoliyatga ta'sir qilmaydi, balki bolalarning ijtimoiy moslashuvi, o'rganish qobiliyati va emotsional barqarorligiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha bolalarning 10–15 foizi turli darajadagi rivojlanish cheklovlariga ega. Shu bilan birga, rivojlangan mamlakatlarda amalga oshirilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta reabilitatsiya dasturlarini qo'llash bolaning keyingi hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Masalan, Angliya va Janubiy Koreyada olib borilgan kuzatuv tadqiqotlari, 0–3 yoshda reabilitatsiya choralari boshlangan bolalarda kognitiv ko'rsatkichlar 25–40% yuqoriligini ko'rsatgan.

O'zbekiston sharoitida ham bolalar sog'lig'i bilan bog'liq muammolar dolzarb bo'lib qolmoqda. Respublika miqyosidagi statistika shuni ko'rsatadiki, har yili tug'ilgan chaqaloqlarning 3–5 foizida markaziy asab tizimi va miya rivojlanishida turli darajadagi buzilishlar aniqlanadi. Shu bois, mamlakatimizda bolalar reabilitatsiya xizmatlarini rivojlantirish, ayniqsa, erta reabilitatsiya dasturlarini joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Erta reabilitatsiyaning ilmiy asoslari neyroplastiklik va miyadagi sinaptik bog'lanishlarning faolligi bilan izohlanadi. Bola miyasi hayotining dastlabki 3–5 yili davomida tashqi stimullar natijasida shakllanadi va shu davrda qo'llaniladigan reabilitatsiya choralari shikastlangan funksiyalarni qisman tiklash yoki kompensatsiya qilish imkonini beradi. Bu esa erta reabilitatsiyani nafaqat davolash, balki profilaktik chora sifatida ham qarash mumkinligini ko'rsatadi.

Shuningdek, bolalarda reabilitatsiya jarayoni ijtimoiy, psixologik va pedagogik jihatlarni o'z ichiga oladi. Ota-onalar va bolaga yaqin atrof-muhit bilan ishlash, uy sharoitida mashg'ulotlarni davom ettirish ham reabilitatsiya samaradorligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, ilmiy tadqiqotlar erta reabilitatsiya jarayonini kompleks tizim sifatida tashkil etishni tavsiya qiladi, bunda fizioterapiya, nutq terapiyasi, kognitiv rivojlanish mashg'ulotlari va psixologik yordam birlashtiriladi.

ASOSIY QISM: Zamonaviy neyrobiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson miyasi hayotining dastlabki yillarida yuqori darajadagi neyroplastiklik xususiyatiga ega bo'ladi. Neyroplastiklik — bu markaziy asab tizimining tashqi ta'sirlar natijasida o'z tuzilishi va funksiyalarini qayta tashkil etish qobiliyatidir. Aynan shu davrda qo'llanilgan reabilitatsiya choralari shikastlangan nerv aloqalarini qisman kompensatsiyalash imkonini beradi.

Ilmiy manbalarga ko'ra, 0–3 yosh oralig'ida miyada sinaptik bog'lanishlar intensiv shakllanadi. Agar shu davrda miya yoki kognitiv rivojlanishdagi nuqsonlar o'z vaqtida aniqlanib, reabilitatsiya boshlanmasa, keyinchalik ushbu funksiyalarni tiklash murakkablashadi. Shu bois erta reabilitatsiya faqat davolovchi emas, balki profilaktik ahamiyatga ega jarayon sifatida qaraladi. Erta reabilitatsiya dasturlari bolaning individual rivojlanish darajasi, nevrologik holati va ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda tuzilishi ilmiy jihatdan asoslangan yondashuv hisoblanadi.

Neyropsixologik rivojlanish bolaning harakat faoliyati, nutq, tafakkur, xotira va emotsional-irodaviy sohalarining izchil shakllanish jarayonidir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, markaziy asab tizimi shikastlangan bolalarda reabilitatsiya kech boshlangan hollarda ushbu funksiyalar o'rtasida nomutanosiblik yuzaga keladi. Masalan, ilmiy kuzatuvlarga ko'ra:

1. 1 yoshgacha boshlangan reabilitatsiya motor rivojlanishni sezilarli darajada tezlashtiradi;
2. Erta nutq terapiyasi olib borilgan bolalarda so'z boyligi va kommunikativ ko'nikmalar yaxshiroq shakllanadi;
3. Kognitiv terapiya qo'llanilgan bolalarda diqqat va xotira ko'rsatkichlari barqarorroq bo'ladi.

Bu faktlar reabilitatsiyaning faqat jismoniy emas, balki psixik rivojlanishga ham bevosita ta'sir ko'rsatishini isbotlaydi. Shuningdek, neyropsixologik rivojlanishning barqarorligi bolaning keyingi ta'lim jarayoniga moslashuvini ham osonlashtiradi.

Serebral falaj, miyadagi travmatik jarohatlar, rivojlanish kechikishi kabi holatlar bolalarda reabilitatsiya zaruratini yanada oshiradi. Tadqiqotlariga ko'ra, serebral falaj bilan tug'ilgan bolalarda erta reabilitatsiya 6–12 oy davomida mushak tonusini 20–30% ga kamaytiradi va mustaqil harakatlanish ko'nikmalarini sezilarli darajada tezlashtiradi. Shu bilan birga, nutq va kognitiv terapiyalar qo'llanilganda, bolaning so'z boyligi va diqqat konsentratsiyasi 15–25% yuqorilanishi qayd etilgan. Shuni ta'kidlash joizki, reabilitatsiya jarayoni faqat tibbiy muolajalardan iborat emas. Ota-onalar bilan olib borilgan interaktiv mashg'ulotlar, ijtimoiy o'yinlar va uy sharoitida davom ettiriladigan mashg'ulotlar bolaning rivojlanish jarayonini sezilarli darajada qo'llab-quvvatlaydi. Misol uchun, Janubiy Koreya va AQShdagi kuzatuv tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ota-onalar tomonidan uy sharoitida davom ettirilgan mashg'ulotlar bilan birlashtirilgan erta reabilitatsiya dasturlari, faqat klinik sharoitda amalga oshirilgan reabilitatsiyaga qaraganda, miya va kognitiv rivojlanishning tezligini 10–15% ga oshiradi.

Serebral falaj bolalarda doimiy harakat buzilishlari bilan kechuvchi holat bo'lib, u ko'pincha perinatal davrdagi miya shikastlanishlari bilan bog'liq bo'ladi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, serebral falaj bilan tug'ilgan bolalarning aksariyatida miya faoliyat bilan birga kognitiv va nutq rivojlanishida ham cheklanishlar kuzatiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, reabilitatsiya choralarini hayotning dastlabki yilida boshlash:

1. Mushak tonusidagi patologik o'zgarishlarni kamaytiradi;
2. To'g'ri harakat stereotiplarining shakllanishiga yordam beradi;
3. Ikkilamchi ortopedik asoratlarning oldini oladi.

Rivojlanish kechikishi mavjud bolalarda esa erta reabilitatsiya bolaning yoshiga mos funksiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirish imkonini beradi. Bu jarayonda individual yondashuv va dinamik baholash muhim ilmiy tamoyil sifatida qaraladi. Zamonaviy ilmiy konsepsiyalarga ko'ra, bolalar reabilitatsiyasida bir yo'nalishli davolash samarasiz hisoblanadi. Eng yuqori natijaga fizioterapiya, mehnat terapiyasi, nutq terapiyasi va psixologik yordamni birlashtirgan kompleks yondashuv

orqali erishiladi. Masalan: fizioterapiya miya funksiyalarni faollashtirsa, mehnat terapiyasi bolaning kundalik hayotga moslashuvini ta'minlaydi, nutq terapiyasi kommunikativ imkoniyatlarni kengaytiradi, psixologik yordam bolaning emotsional barqarorligini mustahkamlaydi. Shuningdek, ota-onalarni reabilitatsiya jarayoniga faol jalb etish ilmiy jihatdan asoslangan muhim omil hisoblanadi. Uy sharoitida davom ettirilgan mashg'ulotlar reabilitatsiya samaradorligini oshiradi va bolaning rivojlanish jarayonini uzluksiz qiladi.

Xulosa. Bolalarda erta reabilitatsiya dasturlari nafaqat jismoniy, balki kognitiv, nutqiy va psixologik rivojlanishning muhim omili ekanligi ilmiy kuzatuvlar va amaliy tajriba orqali isbotlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, erta reabilitatsiya choralari bolaning miya koordinatsiyasini tezlashtiradi, mushak tonusini normallashtiradi va shikastlangan nerv aloqalarini qisman tiklash imkonini beradi. Shu bilan birga, nutq va kognitiv mashg'ulotlar bolaning diqqat, xotira va kommunikativ qobiliyatlarini barqaror rivojlantiradi, bu esa uning jamiyatga moslashuvini sezilarli darajada osonlashtiradi. Shu jarayonda ota-onalar va yaqin atrofdagi ijtimoiy muhitning roli alohida ahamiyat kasb etadi..

Zamonaviy reabilitatsiya yondashuvlari kompleks va individual bo'lishi lozim. Fizioterapiya, kognitiv terapiya, nutq terapiyasi va psixologik yordamni birlashtirgan dasturlar bolalarning nevrologik holati, yoshiga moslashuv xususiyatlari va ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda samarali natija beradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta va tizimli reabilitatsiya dasturlari bolalarda miya va psixologik rivojlanishdagi nomutanosiblikni bartaraf etadi, ikkilamchi ortopedik yoki psixologik muammolarni kamaytiradi va ularning hayot sifatini sezilarli darajada oshiradi. Shu bois, bolalarda erta reabilitatsiya nafaqat shifokorlar va terapevtlarning vazifasi, balki butun jamiyatning e'tiborini talab qiladigan kompleks jarayon sifatida qaralishi lozim. Erta reabilitatsiyani joriy etish orqali biz nafaqat bolaning sog'lig'ini va rivojlanishini, balki uning jamiyatdagi faol ishtirokini, ta'limdagi muvaffaqiyatini va hayot sifatini yaxshilashga xizmat qilamiz. Bu esa bolalar reabilitatsiyasini nafaqat tibbiy, balki

ijtimoiy, pedagogik va psixologik nuqtai nazardan ham strategik ahamiyatga ega soha sifatida tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bax M. Goldstein M. Proposed definition and classification of cerebral palsy. Developmental Medicine & Child Neurology, 2005.
2. G'ofurov B.X. Bolalar nevrologiyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Karimova M.S. Bolalarda reabilitatsiya jarayonining pedagogik jihatlari. – Toshkent, 2020.